

*Εἱσικῶς σῆοδῖςκῖ
и мјестῖοδльуῖишῖель σῖрумички ἰ. Давид*

О УМНОСРДАЧНОЈ МОЛИТВИ У ΜΟΝΑШΚΟΜ ΖΙΒΟТУ

Проникнути у тајну монаха, у тајну синова и кћери Васкрсења, могуће је једино уз истовремено освајање простора иманентног монаштву, а то је – молитва.

Умносрдачна молитва је делање које монах примењује, како би задржао ум у срцу. А када се благодат умножи, она обузима ум догосозерцањем (*ἡ θεωρία*), срце гори од божанског ероса и цео човек пламти од љубави. Тада се ум налази савршено сједињен са Богом; преобликује се и топи, као гвожђе у ватри. Не мења се природа гвожђа, али док је у ватри, оно је једно са њом. Када, пак, загревање престане, гвожђе поново добија своју природну чврстину.¹ На овај начин, поред многих других описа и неопходних савета за постизање умносрдачне молитве, Преподобни Јосиф Исихаста изражава свој дубоки монашки опит созерцања несаздане божанске светлости.

У Црквеном Предању молитва се сматра „уметношћу над уметностима”, а монаси (и уопште хришћани) изговарају је током целог живота, у тишини најдубљих

1 Γέρωντος Ἰωσήφ, *Ἐκφρασις μοναχικῆς ἐμπειρίας*, Ἱερᾶς Μονῆς Φιλοθέου, Ἁγίον Ὄρος 1992, 212–217.

предела свог срца. У том стању молӣтвено̄ї тӣхована̄ (ή ήσυχία), монаси тиховатељи (исихасти) већ овде на земљи окушају језик Будућег века, језик Осмог не вечерњег дана небеског града Јерусалима, који је језик тишине. Притом је неопходно имати додир са монашком послушношћу духовном оцу, у безбрижности и подвигу, са циљем да се постигне молитвена тишина.

Свим људима дата је могућност да се слободно крећу до крајњих граница зла. Но, све док се приноси бескрвна Жртва, све док литургијска молитва обухвата све људе, живе и упокојене и све док постоје личности које се Духом Светим моле за своје непријатеље, дотле ће земља бити сачувана од апокалиптичког свепрождирућег огња. Управо у овом контексту Свети Јован Лествичник одређује молитву према њеној суштини као сапостојање (ή συνουσία) и јединство човека и Бога.²

Није могуће да истински међуљудски односи постојавају без узајамне слободе и спонтаности. Монашко искуство сведочи да то исто важи и за унутрашњу молитву, где нема утврђених и непроменљивих правила, која се нужно намећу онима који желе да се моле. Нема механичке технике, телесне или духовне, која би принудила Бога да открије своје присуство. Његова благодат даје се сасвим слободно, као дар, и не може се задобити аутоматски, искључиво методама или техникама.

Целокупно монахово постојање треба да је урођено у преумљење и тајну саборности Евхаристије. Дакле, монаху може бити дат дар молитве једино уколико је неодељиви део саборне Цркве. Изван Цркве, у расколима и јересима, не постоје плодови молитве, будући да је она дар

² Ἰωάννης ὁ Σιναΐτης, *Κλίμαξ*, Ἱερὰ Μονὴ Παρακλήτου, Ὠρωπὸς Ἀττικῆς 2009, 355.

Светог Духа у Цркви, а не изван ње. Према Митрополиту лимасолском Атанасију, умносрдачна молитва изван Цркве је узрочник велике прелести! Разуме се, могуће је да се неки људи формално моле одвојено од црквене саборности, али тајна обожења (*ἡ θεόσις*), која долази преко умносрдачне молитве, не делује изван једне, свете, саборне и апостолске Цркве.³

Једна молитва, посебно за монахе, током векова показала се као главни пут, царски пут! Ретко који елеменат православног наслеђа проузрокује тако живи интерес, као што то и данас чини исихастичка молитва. Како објаснити тако значајан утицај умносрдачне молитве?

Митрополит диоклијски Калистос пише да када се човек моли, треба да ћути, како би говорила молитва. Најтеже и одлучујуће за монаха у молитвеном опиту јесте да постигне ћутање – а оно није проста пауза између речи или прекидање говора. Ако се правилно разуме, ћутање је нешто дубоко позитивно; реч је о стању пажљиве спремности, онтолошке будности и напрегнутог слуха. Монах исихаста, онај који је постигао исихију, то јест унутрашњу тишину, у правом смислу речи јесте човек који слуша. Он ослушкује глас молитве у свом срцу и схвата да то није његов сопствени глас, већ глас Неког Другог, Који говори у њему.⁴ Молити се – за монаха значи улазити у непосредни и личносни однос са Богом и знати да је на сваком нивоу свог бића, од инстиктивног до разумног и од подсвесног до надсвесног, он у Богу и Бог у њему.

3 Μητροπολίτης Λεμεσού Αθανάσιος, *Δεν ενεργείτε το Μυστήριο της Θεώσεως δια της Προσευχής εκτός Εκκλησίας* (<https://www.youtube.com/watch?v=0q-kjNJayqY&feature=youtu.be>)

4 Bishop Kallistos Ware, *The Power of the Name* (https://www.orthodoxprayer.org/Articles_files/Ware-Power%20of%20the%20Name.html)

Ово Господње дејство у човеку Свети Григорије Синаит исказује јасније на следећи начин: Молитва је пројављивање Крштења. Од прародитељског пада, човек образ је помрачен, затамњен и он се у првобитној красоти и сјају успоставља кроз Свету Тајну Крштења када се, сагласно Предању, Свети Дух усељава у најскривеније, тајно светилиште нашег срца. Многи људи који су крштени као деца нису свесни овог унутрашњег присуства и деловања, иако Утешитељ ни за тренутак не престаје да делује у човеку. У том случају, истинска молитва значи поновно откривање и пројављивање добијене благодати на Светом Крштењу.⁵ Циљ молитве за монаха може се изразити речима: буди то што јеси! Буди сазнајно и уистину оно што јеси несазнајно и тајно, јер си саздан по образу Божијем и поново саздан кроз Свето Крштење.

Али, како је могуће монаху научити да престане да прича и почне да слуша, то јест како може достићи молитву у којој се не обраћа монах Богу, већ Бог монаху? Или, према Светом Теофану Затворнику, како од „моје молитве” стићи до „молитве Христове у мени”, која у срцу запаљује благодатни огањ и чини да човек корача у присуству Божијем?⁶

Један од начина да се пође на ово путовање унутар самог себе јесте призивање Имена или молитва: „Господе Исусе Христе, Сине Божији, помилуј ме грешног” (скраћено: „Господе Исусе Христе, помилуј ме”). Ова молитва

5 Ἅγιος Γρηγόριος ο Σιναΐτης, Φιλοκαλία των Ἱερών Νηπτικόν, τόμος Δ', *Δέκα κεφάλαια περί ησυχίας και προσευχής και περί των τεκμηρίων της χάρις και της πλάνης*, Το περιβόλι της Παναγίας, Θεσσαλονίκη 1986, 215–219.

6 Свети Теофан Затворник, „О молитви Исусовој”, у *Моћ имена* (Цетиње: Светигора, 1997), 178.

је изузетна по својој једноставности и доступна је сваком монаху, сваком хришћанину, и управо она води ка најдубљим тајнама созерцања.

Исусова молитва садржи у себи сву истину Јеванђеља и обухвата две основне тајне православне вере: оваплоћење Христово и Свету Тројицу. У молитви се призива Исус, по Његовом људском имену, али по Његовој вечној дожанској природи у истој тој молитви, Он се назива Господом. Потом, иако је упућена Христу, молитва указује и на Оца, јер се Христос назива Сином Божијим, док је Свети Дух присутан у молитви, будући да нико не може назвати Христа Господом, осим Светим Духом.⁷

Поред уздизања ка Господу у првом делу молитве, умносрдачна молитва садржи и моменат преумљења, када се монах враћа у стање скрушености, говорећи: „помилуј ме грешног“! Преко Исусове молитве, Бог прима у своју светлост монаха који се моли, тражећи од њега заузврат само да прихвати чињеницу да је примљен.

Чим монах (а као што рекосмо – и сваки хришћанин) учини озбиљан покушај да се моли у духу и истини, одмах постаје дубоко свестан своје унутрашње разједињености, одсуства целовитости. Монах зна да грех растаче човеково биће и због тога се труди да обједини растурене делове душе – ум, жељу и вољу. Он практикује ту уметност, непрекидно творећи умносрдачну молитву (разуме се, не изван саборне евхаристијске заједнице), како би на тај начин живео у созерцању и сакупио, усавршио и начинио целовитом своју личност.⁸ Созерцање пак, између свега осталог, за монаха означава и сопствено

⁷ Према: 1. Кор. 12, 3.

⁸ А. I. В. *Μιά βραδυά στην έρημο του Αγίου Όρους (Συζήτηση με ερημίτη για την ευχή)*, Ίερά Μονή Γενεθλίου τής Θεοτόκου, Ακραιφνίου-Κοκκίνου 2008, 52–53.

присуство: да буде *овде* и *сага*. Њему недостаје снаге да себе сабере на јединственом месту које треба да буде *овде*, у најслађем присуству Божијем! Он није способан да живи живот у пуноћи и у јединственом постојећем тренутку *сага*, у непосредној садашњости! Следствено томе, себи поставља питање: како да се научи да живи у садашњости, у вечном *Сага*?

„Не улази у борбу са помислима које ти намеће непријатељ”, саветују монаха Свети Варсануфије и Јован Пророк, будући да непријатељ у суштини жели да се монах упусти у ту борбу, како овај никада не би престао да га узнемирава. Зато поменути Светитељи кажу: монах не треба да се сагласи са таквим помислима, већ само безметежно да прибегне Богу.⁹ Из тог разлога се монах, по питању помисли, саветује са духовним оцем и обраћа Господу, признајући пред Њим своју немоћ. Христос је у стању да помисли сведе на ништа. И Преподобни Порфирије Кавсокаливит вели: да не би живео у мраку, монах, али и сваки хришћанин, треба да „окрене прекидач” на молитву, како би божанска светлост ушла у његову душу. Овај савремени Светитељ истиче још да се тајна састоји у томе да се у молитви не тражи ништа конкретно, у смислу: „дај ми ово” или „дај ми оно”, већ је довољно рећи: „Господе Исусе Христе, помилуј ме”, без грча, стреса и напетости, благо и слободно. Дакле, монах се не труди да обраћа пажњу на мрак, не труди се да га изгони, већ да пусти светлост унутра, а када Христову светлост пусти у сопствено постојање, мрак одмах ишчезава.¹⁰

9 Види: Ава Варсануфије и Јован Пророк, *Духовно руковођење* (Света Гора Атонска: Манастир Хиландар, 1994), 256–257.

10 Γέρωντος Πορφυρίου Κανσοκαλιβίτου, „Περὶ προσευχῆς”, *Βίος καὶ λόγοι*, Ἱερά Μονή Χρυσοπηγῆς, Χανιά 2003, 249–286.

Изговарајући Исусову молитву у себи, монах не замишља Спаситељев лик. „Нека вам ум буде слободан од слика, боја и облика”, говори богато монашко предање, дајући драгоцен савет сваком монаху: „Чувај се маштања за време молитве, иначе ти се може десити да постанеш маштар уместо исихасте!” Дакле, битно је да се пребива у Богу, што значи да се живи са уверењем стално присутним у свести: да је Бог у човеку, исто као што је Бог свуда. Само ако на тај начин монах изговара Исусову молитву, не стварајући никакву слику о Спаситељу, већ просто имајући осећај Његовог благодатног присуства, увидеће пуну снагу Исусове молитве која сабира и уједињује.

Исусова молитва је словесна, но будући да су њене речи сасвим обичне, само их је неколико и увек су исте, она се може уздигнути изнад њих до живог ћутања вечности.

Помињањем Исуса Христа, монах сабира своје расуто расуђивање и преводи га од сложености рационалистичког лажног мудровања у једноставност љубави. Ретко се може наћи човек који се не бави лошим помислима. Зато су прва врата која уводе у мисаони Јерусалим, то јест у пажњу ума – тиховање,¹¹ вели Свети Филотеј Синаит. Када се моли, монах не треба толико да мисли на то чега треба да се ослободи, већ на то шта треба да прими: на ум Христ¹². Ако му се пажња расејава, што ће се без сумње десити, он не треба да се гневи, већ да је без узнемиравања изнова сабира. И колико год пута да пажња бежи, он ће је сабирати.

11 Ὁσῖος Φιλόθεος ὁ Σιναΐτης, *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν*, Τόμος Γ', Νηπτικά κεφάλαια, Το περιβόλι της Παναγίας, Θεσσαλονίκη 1986, 14–28.

12 1. Кор. 2, 16.

Редовно изговарање Исусове молитве чини молитву дубоко унутрашњом и јединственом; то није нешто што монах чини у одређеним тренуцима, него читаво време. Дакле, изговарање молитве није привремено, већ стално стање, у коме монах влада својим умом, а разне помисли не владају њиме. Дакле, целокупни монашки живот, свако кретање, чак и осмех, монах треба да претвори у молитву. Треба да приноси на жртву не оно што има, већ оно што јесте! Такво стање може се дефинисати као молитва срца.

У Исусовој молитви разликују се три степена, која нису посебна, одељена или различита, већ се могу посматрати као три нивоа, узајамно прожета: молитва уснама, молитва умом и молитва срца или умносрдачна молитва. Исусова, као и свака друга молитва, почиње изговарањем уснама, у којој се речи произносе гласно, са нескривеним напором воље. У исто време, монах усредсређено усмерава свој ум на смисао онога што његова уста изговарају. Временом и помоћу Божијом, молитва постаје све дубља. Учешће ума постаје све моћније, а звуци усана све мање битни; они после неког времена могу и потпуно престати, тако да се молитва изговара само умом. Ово стање одређује се као просветљење ума, али то не значи да монах треба да престане са гласним изговарањем молитве. Међутим, сваки човек је далеко шире биће од онога што разуме његов *ratio*¹³ и стога монах од умне молитве напредује ка умносрдачној.

Срце у овом контексту треба схватити као нешто што не означава само осећања и љубав, већ целокупност човекове личности. Срце је главни орган човековог бића, то је дубоки, скривени човек у *нейроидљивосѝи кројкој*

13 *Ratio* – лат. ум, разум.

и *шихої духа*¹⁴, најдубље и најизразитије „ја” до којег се стиже само жртвом. Срце је средиште не само области свесног, већ и несвесног, другим речима оно је апсолутни центар. Овако схваћено, оно је много више од физичког органа у телу. Физичко срце је спољашњи символ неограничених духовних могућности монаха, човека сазданог по образу и подобију Божијем.¹⁵ Дакле, монах треба да уђе у овај апсолутни центар, да се из ума спусти у дубине срца. Његов циљ није молитва срца, већ умносрдачна молитва, будући да моћ свесног расуђивања укључује и ум – све су то Божији дарови и монах треба да их користи да би себе прожео Богом, а не да би Га одбацио.

Ово сједињење ума и срца означава поновно сабирање човекове природе распарчане грехом, обнову човекове исконске целовитости. Молитва ума у очишћеном срцу јесте задобијање статуса *ante peccatum*¹⁶, и више од тога – она је прожимање оваплоћеним Логосом Божијим, Који долази из Будућности и већ је ту. Ово пак значи да је молитва есхатолошка стварност, залог и предукус Будућег века.

Овде је потребно подсетити да су ту есхатолошку стварност и учешће у Божијим несазданим енергијама још од најранијих векова живели први исихасти – апостоли на Тавору, потом пустињски Оци, Свети Кападокијски оци, Свети Симеон Нови Богослов, Свети Григорије Палама, Свети Силуан Атонски, Преподобни Јосиф Исихаста, Преподобни Софроније из Есекса и небројено мноштво монаха, и уопште хришћана, током свих епоха црквене историје.

14 1. Пет. 3, 4.

15 Према: 1. Мој. 1, 26.

16 *Ante peccatum* – лат. пре греха.

У исихастичкој традицији, термин *обожење* најчешће се повезује са светлошћу. Та светлост, коју светитељи созерцавају за време молитве, није симболична светлост разума, нити тварна светлост коју хришћани примају чулима. То је сама несаздана благодат, енергија, светлост Божанства, коју је Христос исијавао за време свог Преображења на гори Тавор и која ће озарити цео свет у време Његовог Другог доласка, у последњи дан.

Будући да се и данас срећу тврђења која поричу могућност созерцавања несаздане светлости, важно је истаћи став Светог Симеона Новог Богослова, који назива јеретичима оне који тврде да у данашње време не постоји човек који би могао бити созерцатељ и боговидац, односно онај који би могао бити просветљен, који би примивши Духа Светог, кроз Њега видео Сина са Оцем.¹⁷ Овај Светитељ, говорећи о томе да је монаху свагда могуће да обожује своје постојање, подсећа на речи Јеванђеља, које Отац објављује у Сину и Син у Оцу, преко Духа: *Отац мој до сада дела, и Ја делам*¹⁸.

Дакле, молитва је за монаха непрекидно стваралаштво, узвишеније од сваког другог стваралаштва, од сваке друге науке. Према речима Преподобног Софрониа из Есекса, монах зна да је људско постојање на земљи условљено временом и простором. Али, шта је то – време? Могућа су најразличитија одређења. Преподобни Софроние из Есекса указује да је време „место” нашег сусрета са Творцем; време је процес актуализације Божије замисли о свом сздању. Тако монах схвата следеће речи, према којима се стварање још није завршило:

17 Συμεών ὁ Νέος Θεολόγος, *Τὰ Εὕρισκόμενα*, Λόγος Τεσσαρακοστὸς Ζ', Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1977, 237–240.

18 Јн. 5, 17

*Идијте док свейлосїи имајте да вас їама не обузме, а ко иде їо їама не зна куда иде. Док свейлосїи имајте верујте у свейлосїи, да будете синови Свейлосїи.*¹⁹ Он схвата да је свакоме од нас додељено кратко, али довољно „његово време”²⁰, како би обожио своје биће и потпуно прожео своје постојање Богом, имајући увек у виду антологијски отачки исказ да је Бог постао човек, како би човек постао бог по благодати!

19 Јн. 12, 35–36.

20 Archimandrite Sophrony (Sakharov), *On Prayer*, Stavropegic Monastery of St. John the Baptist, Essex 1996, 16.